

В.Я. Амбросов,

*д. е. н., професор, член-кор. УААН,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»*

ВЛАСНІСТЬ ТА ДОХІДНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

Стабільність і динамічний розвиток сільськогосподарського виробництва, позитивні соціальні процеси забезпечуються в умовах дохідності й оптимальної рентабельності господарств. У свою чергу велике значення в підвищенні дохідності агропромислового виробництва належить власності, яка у системі матеріального виробництва є пріоритетною базою системи соціально-економічних відносин на селі. Реорганізація відносин власності у сільському господарстві передбачала надання економічної свободи товаровиробникам, підвищення їх особистих інтересів у досягненні кінцевих позитивних результатів. Реалізуючи право власності, товаровиробник повинен вільно обирати форму господарювання, володіти й розпоряджатися засобами виробництва. Тобто всі форми господарювання за своєю природою мають створюватися за єдиним принципом — досягнення високого рівня особистих інтересів з використанням потенціалу приватної власності, на основі якої сформовано 96,6 % підприємств. Тому порівняння різних форм господарювання за економічною результативністю є штучним і не може бути об'єктивним. Природною є розбіжність між приватною й державною власністю, включаючи муніципальну форму власності. Але в умовах ринку пріоритетною має бути приватна власність. По суті в аграрному секторі вона такою і є. Тому категорія багатокладності практично під собою немає економічної бази. Це має принципове значення, оскільки у більшості форм господарювання, незалежно від назви, потрібно створити умови для повнішого й ефективнішого використання приватної власності на землю та інші засоби виробництва. Ступінь реалізації економічного і правового потенціалу приватної власності визначає, на наш погляд, результативність роботи всіх форм господарювання та рівень дохідності агропромислового виробництва.

Як доводить багаторічна практика, український селянин із самого спочатку опинився в рамках обмеженого володіння власністю. Етап реформування проходив у жорсткому адміністративно-правовому режимі. Інституціональні зміни були формальними і здійснювалися без участі працівників і колекти-

вів підприємств. Як наслідок, земля та інші засоби виробництва були приватизовані у формі паїв, переданих в оренду тим самим підприємствам, але з іншою назвою. Тобто власність була переадресована селянам, але без належної правової та соціальної бази, без економічних і матеріально-технічних умов. Формальний статус власності зберігається й дотепер, що стримує її потенційні можливості впливу на виробництво. При численних правових порушеннях селяни практично відсторонені від володіння землею і майном. Знищення державної і колективної власності, заміна її на приватну практично нічого не змінили у світогляді, психології й інтересах селян, а їх існування на межі бідності не дає такому чинникові реально впливати на формування механізму матеріальної заінтересованості. Це головна причина недостатньо ефективної роботи нових агроформувань. Залишаються низькими і нестабільними обсяги виробництва продукції, її реалізації, незадовільний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств, який не забезпечує ні розширеного, ні простого відтворення. У 2007 році, порівняно з 2006 роком, обсяг валової продукції сільського господарства по всіх категоріях господарств зменшився на 5,6 %, у т.ч. в сільгоспідприємствах — на 4,3 %, у господарствах населення — на 6,5 %. Особисті господарства населення залишаються основними виробниками продукції, що стримує процеси підвищення її якості, товарності, конкурентоспроможності. Поширення такого виробництва визначає екстенсивний шлях розвитку, що негативно впливає на одержання доходів, обмежує залучення інвестицій та інновацій. Водночас, господарства населення є основою виживання селян, додаткового одержання ними доходів. Від продажу сільськогосподарської продукції домогосподарства у сільській місцевості одержують у сукупних доходах 9,3 %, а в грошових — 10,2 %. Особисті селянські господарства потребують ефективнішої підтримки місцевими органами самоврядування та місцевими бюджетами.

Вищим рівнем товарності, розміром і масштабами характеризуються фермерські господарства, однак у цілому вони також не відповідають умовам

розширеного відтворення. Через недостатній рівень рентабельності ці господарства практично діють на межі ручної праці, не можуть створити сучасну матеріально-технічну базу, перейти на індустріальні технології. Середній розмір цих форм господарювання залишається низьким і становить 92 га, у тому числі 68 % фермерських господарств мають площі до 50 га. Основою дохідності цих господарств повинно стати послідовне розширення масштабів виробництва за рахунок оренди, концентрації та інтенсифікації галузей.

Приватизація і реформування колективних господарств мали б поєднуватися з наданням товаровиробникам економічних свобод і підвищенням мотивації через особисту працю, землю і майно. Робітники повинні були самі визначати форми господарювання, напрями кооперації і інтеграції. Однак у процесі реформування власні структури проігнорували рядових товаровиробників. Форми господарювання визначались у м. Києві, обласних і районних центрах без участі власників. Унаслідок цього на селі з'явилися недолугі форми господарювання, що не відповідають правовій основі, яка зазначена в установчих документах. Наприклад, акціонери товариства закритого і відкритого типу не мають акцій, не формують фонди дивідендів, не займаються залученням інвестицій. Товариства різних форм відповідальності несуть відповідальність на рівні колишніх колгоспів, абсолютна більшість форм господарювання ніяк не залучає власників до управління виробництвом і розв'язання соціальних проблем. Прикладів щодо всіляких недоліків багато. Значна частина (32,4 %) сільськогосподарських підприємств збиткові, у т.ч. недержавних — 38,8, а державних — 29,3 %. У зв'язку з цим доцільно повернутися до сутності змісту нових форм господарювання, які б найбільш повно відповідали інтересам власників. Багаторічна практика роботи сільськогосподарських підприємств на принципах колективної організації виробництва і праці може бути використана в сучасних підприємствах при збереженні приватної власності. З цією метою в агроформуваннях, які засновані на сумісному використанні земельних і майнових паїв селян, треба зміцнювати спрямованість первинних колективів як економічно самостійних суб'єктів господарювання. Первинні колективи повинні виступати як приватно-орендні внутрішньогосподарські структури, а не як колективи найманих робітників. Потрібно, щоб внутрішньогосподарські структури одержали приватну організаційно-правову основу, при якій вони стануть реально відповідальними за кінцеві результати виробництва, будуть розпоряджатися продукцією і доходами. За такими колективами на основі їх майнового права, а при необхідності дов-

гострокової оренди повинні бути закріплені земля, будинки і споруди, техніка, худоба, інші засоби виробництва. Статус ефективного власника буде поєднуватися із статусом товаровиробника-орендаря.

Можливості агроформувань щодо реалізації внутрішньогосподарських відносин різні й залежать від ступеня самостійності первинних колективів, які визначаються повнотою використання власності. Форми внутрішньогосподарських відносин, залежно від ступеня володіння власністю, можуть бути різними. Перша — власники володіють землею на основі актів і майном у вартісному вираженні на основі сертифікатів. Майно не натуралізується, закріплюється за колективом з урахуванням виробничих умов, що склалися. Друга форма — власність знаходиться в підрозділах із виділенням її в натурі та закріпленням на довгостроковій основі. Надлишок або нестача землі та майна передається чи приймається в оренду, можлива суборенда. Третя — власність по підрозділах натуралізується з правом приймання-здавання в оренду, суборенду та продажу-купівлі всередині підприємства. Четверта форма передбачає, що власність (земля та майно) натуралізується по підрозділах, порівнюється із земельними і майновими паями членів колективу, може здаватися, прийматися в оренду, куплятися, продаватися всередині підприємства. Додаткове придбання землі та фондів розподіляється як приріст активів між працівниками підрозділу. Такі колективи повинні функціонувати на принципах комерційного розрахунку.

Комерційний розрахунок передбачає розширене відтворення, яке засноване на самофінансуванні виробничих підрозділів. Його впровадження потребує: чіткого визначення статусу підрозділів; централізації та децентралізації економічних функцій; порядку використання сумісних виробничих і невиробничих основних фондів; організацію відносин із фінансовими органами; формування фондів і резервів; регулювання відносин власності.

Відносини між підрозділами формуються на основі обміну діяльністю, тобто купівлі-продажу продукції (робіт, послуг). Відносини з членами колективу підрозділу здійснюються у сфері виробництва, розподілу і привласнення результатів діяльності та забезпечують збереження власності, її відтворення, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників, соціальний розвиток колективу. Мета комерційного розрахунку — забезпечити одержання максимуму прибутку на авансований у виробництво капітал. Постійна підтримка інтересів власників через комерційний розрахунок дасть можливість раціональніше використовувати ресурси, підвищувати прибутковість і рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції.